

Deel I Inleiding tot dit boek en tot het begrip 'vrijheid' 21

Hoofdstuk 1 Inleiding

- 1 Charlie Hebdo 23
- 2 Vrijheid van godsdienst en vrijheid van meningsuiting 26
 - 2.1 Geopenbaarde en sceptische waarheid 28
 - 2.2 Kosmologie en gezag 30
 - 2.3 Is de ene godsdienst/cultuur superieur aan de andere? 30
 - 2.4 Van geweten naar vrijheid van denken 31
- 3 Historische en natuurlijke vrijheden 32
- 4 Het eigendomsrecht 34
- 5 Het publieke debat en de publieke opinie 35
 - 5.1 Media 36
 - 5.2 Telecommunicatie en internet 37
 - 5.3 De publieke persoon 37
 - 5.4 De private persoon 38
- 6 De kunstexpressie 38
- 7 De contramelodie: orde en controle 39
 - 7.1 De staat als organisatie 39
 - 7.2 Registrator van burgers en spion van hun geheime communicaties 40
 - 7.3 Orde in de sociaal-economische processen 41
- 8 De opzet en het idee van dit boek 41
 - 8.1 De opzet 41
 - 8.2 Het idee van dit boek 43

Hoofdstuk 2 Algemene vraagstukken

- 1 Inleiding 45
- 2 Waarom vrijheid van meningsuiting? 45
- 3 Informatie en de economie van informatie 46
 - 3.1 Definities van informatie 46
 - 3.2 Economie van de informatie 47
- 4 Communicatie 49
- 5 De rol van de techniek 50
 - 5.1 Technische paradigmata 52
 - 5.2 Integratie en ontvlechting 53
- 6 De relatie tussen ideeën en handelen 53
 - 6.1 Agendasetting en framing 53
 - 6.2 Publieke opinie 55
 - 6.3 Idee en handelen: hate speech 55

Hoofdstuk 3 Vrijheid

- 1 Wat is politieke vrijheid? 57
- 2 De politieke vrijheid nader beschouwd 58
- 3 Oude vrijheden 61
- 4 Vrijheid van meningsuiting 63

Hoofdstuk 4 Sociaal contract

- 1 Natuurstaat en sociaal contract 65
- 2 Grotius (1583-1645) 68
- 3 Hobbes (1588-1679) 72
- 4 Spinoza (1632-1677) 75
- 5 Locke (1632-1704) 79

Deel II De zeventiende en achttiende eeuw: rede en geloof, revolutie en de informatie-explosie in Europa en de vs 87

Hoofdstuk 5 Opinievorming en informatieordening in de zeventiende eeuw en begin achttiende eeuw

- 1 Het paradigma van de drukpers 89
 - 1.1 Authentiek origineel, authentieke kopie 90
 - 1.2 Vastlegging, collectievorming, standaardisatie 91

- 1.3 Openbaarheid, privébewustzijn 92
- 1.4 Producten 92
- 2 De gecompliceerde sociale werkelijkheid 92
- 3 De organisatie van de informatieproductie en -distributie: het privilege 94
- 3.1 Censuurprivilege 94
- 3.2 Privilege als overheidsvergunning: een gebrekkige exclusiviteit; de casus van de Nederlandse Bijbelvertaling 95
- 3.3 De Engelse Stationers' Company 97
- 4 De overheidsvergunning: censuur 98
- 4.1 De regulering 98
- 4.2 Censuur: object 100
- 4.3 Censuur: methode 101
- 5 De praktijk 102
- 6 De Queen Anne Act van 1710 107
- 7 Het netwerk 110
- 8 Afronding 112

Hoofdstuk 6 Milton en Bayle

- 1 Waarom? 114
- 2 John Milton (1608-1674) 115
- 3 Pierre Bayle (1647-1706) 121

Hoofdstuk 7 Van geopenbaarde naar sceptische waarheid

- 1 Inleiding 124
- 2 Giordano Bruno (1548-1600) 124
- 3 Galileo Galilei (1564-1642) 126
- 4 De impact van het Galilei-vonnis 131
- 5 Wetenschap en geloof: het boek der natuur 133
- 5.1 Magie 133
- 5.2 Het boek der natuur 134
- 6 De organisatie van de wetenschappelijke waarheidsvinding 135
- 6.1 Vorstelijk patronaat 135
- 6.2 De wetenschappelijke academies 136
- 6.3 De nieuwe waarheidsmoraal 139
- 7 De geestelijke vaders: Descartes en Locke 141
- 7.1 Pyrronisme 141
- 7.2 Descartes (1596-1650) 142
- 7.3 John Locke (1632-1704) 143
- 8 Afronding 144
- 8.1 Het compromis tussen de twee waarheden 144
- 8.2 De niet-autoritaire methode van waarheidsvinding; betekenis voor de pers 145
- 8.3 De subjectieve opinie 145

Hoofdstuk 8 Evaluatie van de hoofdstukken 2 t/m 7

- 1 Rede en geloof, vrijheid van godsdienst en onderzoek 147
- 2 Een staatsvrije sfeer voor de burger: het eigendomsrecht 150
- 3 Godsdienstige tolerantie en vrijheid van meningsuiting 151
- 3.1 Vrijheid van godsdienst 151
- 3.2 Vrijheid van meningsuiting 154
- 4 De informatieordering (technisch en economisch) 156

Hoofdstuk 9 De Europese (Franse) Verlichting

- 1 Opvattingen over de Verlichting 157
- 2 Denken in het openbaar 159
- 3 Waardeoordelen 161
- 4 Het beeld van de buiten-Europese wereld 162
- 5 Het geloof 164
- 5.1 Natuurlijke godsdienst en tolerantie 164
- 5.2 Voortgaande godsdiensttwisten: het geval-Frankrijk 167
- De affaire-Calas 169

- De affaire-La Barre 169
- 6 Het politieke gezag 170
- 6.1 Het sociaal contract heroverwogen: Rousseau en Hume 170
- 6.2 Het van God afgeleide koninklijke gezag in de werkelijkheid: Frankrijk op de rand van een gezagscrisis 174
- De affaires-Damiens en -La Chaux 175
- 7 De economische visie van Adam Smith (1723-1790); de industriële revolutie in Engeland 177
- 8 Wetenschap en techniek 178
- 9 Afronding 181

Hoofdstuk 10 Franse sleutelfiguren

- 1 Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Malesherbes en Condorcet 182
- 2 Montesquieu (1689-1755) 183
- 3 Voltaire (1694-1778) 188
- 4 Rousseau (1712-1778) 193
- 5 Malesherbes (1721-1794) 198
- 6 Condorcet (1743-1794) 202
- 7 Afronding 204

Hoofdstuk 11 Opinievorming in de achttiende eeuw

- 1 Een nieuw publiek, communicatienetwerken, media 207
- 2 Een nieuwe openbaarheid 209
- 2.1 De bovenkant: de republiek van de wetenschap aangevallen 210
- 2.2 De bovenkant: het tribunaal van de rede 212
- 2.3 De onderkant: laster 214
- 2.4 Een niet-wetenschappelijk wereldbeeld; geruchten 216

Hoofdstuk 12 De informatieordering in de achttiende eeuw

- 1 Inleiding 218
- 2 Verspreiding van geschriften 219
- 3 Het in de privésfeer gesproken woord 220
- 4 Het postnetwerk en het briefgeheim 222
- 5 Censuur vóór publicatie van geschriften 224
- 5.1 Drukwerk 224
- 5.2 Theater 228
- 6 Economische vrijheid: auteursrecht 229
- 6.1 De auteur 229
- 6.2 Diderots Lettre sur le commerce de la librairie (1763) 229
- 6.3 Nogmaals Condorcet 231
- 6.4 De zes Koninklijke Decreten van 30 augustus 1777 232

Hoofdstuk 13 De Encyclopédie

- 1 Inleiding 233
- 2 Voorgeschiedenis 234
- 3 Het intellectuele klimaat en de Encyclopédie 235
- 4 Het project 237
- 5 De bijdragen van de chevalier de Jaucourt (1704-1780) over persvrijheid 242
- 6 Het einde 245
- 7 De tweede druk (de Méthodiquè), uitgever Panckoucke (1736-1798) en de beschouwingen over de publieke opinie van de jurist Jacques Peuchet 247
- 8 Afronding 249

Hoofdstuk 14 De Franse Revolutie en de Eed op de Kaatsbaan

- 1 De tijd van de revoluties 250
- 2 De Eed op de Kaatsbaan 252
- 3 Drie personages 255
- 3.1 Henri Baptiste Grégoire (l'abbé Grégoire: 1750-1831) 255
- 3.2 Maximilien Robespierre (1758-1794) 259
- 3.3 Honoré Gabriel Mirabeau (1749-1791) 263

Hoofdstuk 15 De Déclaration des droits de l'homme et du citoyen

- 1 Een Verklaring van Mensenrechten 267
- 2 De persoonlijke vrijheid 270
- 3 Gewetensvrijheid en openbare godsdienstuitoefening 270
- 4 Vrijheid van communicatie 272
 - 4.1 De pers 273
 - 4.2 Het Cabinet noir 273
 - 4.3 Artikel 11 van de Déclaration 274
- 5 De kritiek op de natuurlijke rechten (Thomas Paine en Edmund Burke) 275
 - 5.1 Thomas Paine (1737-1809) 276
 - 5.2 De Reflections tegen de Rights 278
 - 5.3 Het proces tegen de Rights of Man in Engeland 280
- 6 Afronding 281

Hoofdstuk 16 Opinievorming en regulering van informatie tijdens de Revolutie

- 1 Inleiding 282
- 2 De onderkant: publieke opinie en de pers 282
- 3 De bovenkant: verlichte opinievorming 285
 - 3.1 De prerevolutionaire aanvallen op de Académie 285
 - 3.2 De Académie in de Revolutie 287
- 4 De organisatie van de drukpers en de boekhandel 290
 - 4.1 Naar een Auteurswet 290
 - 4.2 Naar een revolutionaire cultuurpolitiek 294
- 4.3 De perswetten van de jaren negentig: van laster naar patriottistische propaganda 296
- 5 De post 299
- 6 De telegraaf 300
- 7 Het Cabinet noir 301
- 8 Spionage van het gesproken woord 302
- 9 Afronding 305

Hoofdstuk 17 De Amerikaanse vrijheid

- 1 Christelijke kolonies 307
 - 1.1 De eerste vestigingen: de koning, God, indianen en de duivel 307
 - 1.2 Salem en Roger Williams (1603-1683) 311
- 2 Nadere overwegingen bij de eerste christelijke kolonies 314
 - 2.1 Eigendomsvragen; de 'tragedy of the commons' 314
 - 2.2 De Amerikaanse Verlichting 315
De verwevenheid van godsdienst en republikeinse vrijheid 315 Gematigde en radicaal verlichte geesten 316
- 3 De Verklaring van Onafhankelijkheid van 4 juli 1776 320
 - 3.1 Enige historische feiten 320
 - 3.2 De verklaring van 4 juli 1776 321 Benjamin Franklin (1706-1790) 322
- 4 De afkondiging van de verklaring en de constitutie 325
 - 4.1 De afkondiging en de rol van de verklaring in de Amerikaanse geschiedenis 325
 - 4.2 De constitutie 326

Hoofdstuk 18 De Amerikaanse informatieorde

- 1 De common-lawtraditie in de kolonies 328
- 2 Auteursrecht 330
- 3 Vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst: een Amerikaanse Bill of Rights? 332
 - 3.1 Constitutie en Bill of Rights 332
 - 3.2 Hoe stond het met de persvrijheid vóór en na de Revolutie? 335 De zaak-Zenger van 1735 336
Na de zaak-Zenger 339
 - 3.3 Vrijheid van godsdienst 340
- 4 Het postnetwerk 342
- 5 Het Supreme Court legt uit wat het First Amendment betekent 344
 - 5.1 De vrijheid van meningsuiting 344
De zaak-Sullivan uit 1963 de public figure-leer 345
De zaak-Abrams uit 1919: Holmes' 'clear and present danger'-test 346
 - 5.2 De Establishment Clause 348

5.3 Het postnetwerk 349

Hoofdstuk 19 Evaluatie van deel II en lijnen naar de toekomst

- 1 De zeventiende en de achttiende eeuw: de grote ontvlechtingen 351
 - 1.1 Ontvlechting 1: wetenschap losgemaakt van godsdienst en daarna van de vorstelijke hoven 351
 - 1.2 Ontvlechting 2: scheiding van kerk en staat; godsdienst- en gewetensvrijheid 353
 - 1.3 Ontvlechting 3: het politieke gezag komt van onder; vrijheid van meningsuiting: van majesteitsschennis naar publiek figuur 354
 - 1.4 Ontvlechting 4: de scheiding der politieke machten 355
 - 1.5 Ontvlechting 5: de eigendom - splitsing van de privésfeer en de staatsfeer 356
 - 1.6 Ontvlechting 6: intellectuele eigendomsrechten als uitzondering op het publieke domein 357
- 2 Amerika en Europa: een verschillende visie op natuurrechten, de rol van religie, een federatie van samenwerkende staten 358
 - 3 Theorievorming in de vs over de grondslag van de vrijheid van meningsuiting 359
 - 3.1 Zelfontplooiing 359
 - 3.2 'From truth' 360
 - 3.3 'From democracy' 362
 - 3.4 'Clear and present danger' 364
McCarthy-periode in de jaren vijftig 364
Vietnam 365
 - 3.5 Speech-conduct 366
- 4 Het vervolg in thema's 366

DEEL III Van massacommunicatie naar geïndividualiseerde communicatie 369

Hoofdstuk 20 Intellectuele reacties op de natuurlijke rechten

- 1 De conservatieve reactie: Edmund Burke 371
- 2 De Franse liberale reactie: Alexis de Tocqueville (1805-1859) en Benjamin Constant (1767-1830) 371
 - 3 De Engelse liberale reactie: Jeremy Bentham en John Stuart Mill 374
 - 3.1 Jeremy Bentham (1748-1832) 374
 - 3.2 John Stuart Mill (1806-1873) en daarna 376
 - 4 De aanval op de liberale staat: Karl Marx en Carl Schmitt 381
 - 4.1 Karl Marx (1818-1883) 381
 - 4.2 Carl Schmitt (1888-1985) 381

Hoofdstuk 21 Op weg naar de twintigste eeuw: van 'big bang' naar 'zwart gat' en terug

- 1 Inleiding 383
- 2 Een utopistische verwachting in Europa 383
 - 2.1 Toekomstdromen 383
 - 2.2 De Bataafse Republiek 384
- 3 Vrijheid is nog geen gelijkheid: de Franse koloniën 386
 - 3.1 Haïti 386
 - 3.2 Koloniale bevrijding zal nog lang op zich laten wachten 388
- 4 Europa tussen nationalisme en (on)gelijkheid 388
 - 4.1 De geboorte van de natiestaat 388
 - 4.2 Staatkundige verdelingen 390
- 5 De herinrichting van de informatieorde in de negentiende eeuw 391
 - 5.1 De pers in Frankrijk 391
 - 5.2 De cartoonoorlog tussen Louis Philippe d'Orléans en de cartoonist Philipon 391
 - 5.3 De grondwetten van 1848 392
 - 5.4 Vrijheid thuis, maar in de kolonie onderdrukt nationalisme 393
 - 5.5 Geheime diensten 395
- 6 Racisme en de macht van de meerderheid; het 'zwarte gat' 396
- 7 De twintigste eeuw: natuurlijke rechten worden mensenrechten 399
 - 7.1 Inleiding 399
 - 7.2 De Verenigde Naties 400
De Universele Verklaring 400
De latere VN-verdragen 402

- 7.3 De Raad van Europa: het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) 402
- 7.4 De Europese Gemeenschap: naar een handvest van de Europese Unie 404
- 7.5 EVRM en Handvest van de Grondrechten; EHRM en HvJEU 406

Hoofdstuk 22 Maatschappelijke ordeningsprocessen

- 1 Rationalisering, standaardisatie en netwerken 408
 - 1.1 Rationalisering en controle 408
 - 1.2 Standaardisatie en technologie 411
 - 1.3 Communicatienetwerken 413
- 2 De politieke en commerciële massamens; het privéleven 414
- 3 Publieke en commerciële bureaucratieën 416

Hoofdstuk 23 Het kantelend paradigma van de drukpers (i): film en fotografie

- 1 Inleiding tot dit hoofdstuk, de volgende twee hoofdstukken en dat over internet 418
 - 1.1 De rol van de nieuwe technologie 418
 - 1.2 Oude en nieuwe gemeenschappelijke vragen 419
 - Nieuwe objecten en variatie van de norm 419
 - Nieuwe markten 420
 - Hardware/software 420
 - Publiek en privaat domein 421
- 2 De grote chemische en natuurkundige omwentelingen: fotografie 422
- 3 De pers 424
- 4 Bewegend beeld: de film 426
 - 4.1 De eerste ontdekkingen 426
 - 4.2 De eerste periode: Verenigde Staten 427
 - 4.3 Europa: begin tot de Tweede Wereldoorlog 430
- 5 Filmcensuur 436

Hoofdstuk 24 Het kantelend paradigma van de drukpers (2): omroep

- 1 De radio-omroep 438
 - 1.1 Het Amerikaanse voorspel: telefonie en omroep gaan uit elkaar; de 'whispering gallery' 438
 - 1.2 Radio als massamedium 442
 - 1.3 Wie had de macht? 443
- 2 Televisieomroep 445
- 3 Publieke omroep: de BBC als voorbeeld 446
- 4 Commerciële omroep: Verenigde Staten 447
- 5 Publieke omroep in de vs 449
- 6 Het First Amendment en de omroep 450

Hoofdstuk 25 Telecommunicatie

- 1 Inleiding: naar universele communicatie 453
- 2 De telegraaf en de Verenigde Staten 454
 - 2.1 Het eerste begin 454
 - De expansie in de vs 455
 - 2.2 Europa: het Franse voorbeeld 456
 - 2.3 Sociale aspecten 457
- 3 De wereldwijde draadloze telecommunicatie 458
- 4 De telefoon 460
 - 4.1 Inleiding 460
 - 4.2 Verenigde Staten 461
 - 4.3 Europa 463
 - 4.4 Sociaal gebruik 464
 - 4.5 Telegraaf-en telefoongeheim 464
- 5 Terugblik en vooruitkijken 465
 - 5.1 Hoe zat het spel in elkaar? 465
 - 5.2 Waar ging het spel in de twintigste eeuw naartoe? 468
 - 1970-1980 468
 - 1980-2000 470
 - 5.3 Slotoverweging 472

Hoofdstuk 26 De publieke opinie

- 1 Een gesprek na de Franse Revolutie tussen Egbert en Sinibald 474
- 2 Rede en de wet van de meerderheid 477
 - 2.1 Van subjectieve kennis naar reputatie 477
 - 2.2 Van tribunaal van de rede naar volkssoevereiniteit 478
 - 2.3 Wat is de publieke opinie als volksmacht? 479
- 3 Massa en publiek 480
 - 3.1 Massa en publiek; de rol van de pers 480
 - 3.2 De dreigende massa 482
 - 3.3 De zwijgende massa 483
 - 3.4 De op te voeden massa 484
- 4 Wat kan de publieke opinie weten? 485
 - 4.1 Stereotypen 485
 - 4.2 Ideologie 488
 - 4.3 Elite 489
- 5 Wat weten wij van de publieke opinie? Een statistische kiezer, een consument en een gecontroleerde staatsburger 490
 - 5.1 De volkswil 490
 - 5.2 De consument, entertainment en de markt 491
 - 5.3 De staatsburger 491
- 6 De publieke rede en de macht van het volk 491
 - 6.1 De publieke rede 491
 - 6.2 Vriend-vijand 492
 - 6.3 Het nieuwe populisme 493

Hoofdstuk 27 Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en de vrijheid van meningsuiting in de twintigste eeuw

- 1 Nieuwe en oude tempels 495
- 2 Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) 496
 - 2.1 Het publieke debat 496
 - Handyside 1976 497
 - The Sunday Times 1979 498
 - Lingens 1986 500
 - 3 Het geloof 502
 - 3.1 Het christendom 502
 - Kritiek op het christendom 502
 - Hoe neutraal is de postchristelijke openbaarheid? 505
 - 3.21 De islam 506
 - De islam in Turkije 506
 - De islam binnen Europa: de openbaarheid 508
- 4 Extreme politieke meningen 509
 - 4.1 De Amerikaanse benadering 509 Enige bekende gevallen 510
 - 4.2 De Europese benadering 511
- 5 Brief-en telefoongeheim 511
- 6 Afronding 511

Hoofdstuk 28 Internet en het world wide web

- 1 Het ontstaan en de wording van internet 513
 - 1.1 Het begin 513
 - 1.2 ARPANET 514
 - 1.3 Van ARPANET naar internet 515
 - 1.4 Naar het wereldwijde internet 516
 - 1.5 Wie is de baas op internet? De weg naar ICANN 517
- 2 De internationale omgeving van internet 521
- 3 De nationale omgeving van internet 522
- 4 Www: het world wide web 524
- 5 Zoekmachines 526
 - 5.1 Inleiding 526
 - 5.2 Google als zoekmachine 527
 - 5.3 De expansie van Google 528

- 6 De missie van Google 529
- 7 Afronding: alles inclusief wijzelf is digitale data 530

Hoofdstuk 29 De informatieorde van internet

- 1 Internet verandert de sociaal-economische realiteit van de informatievoorziening en maakt alles vloeibaar 533
 - 1.1 Het vloeibaar worden van de verhoudingen 533
 - 1.2 Economische ontbundeling 534
- 2 Massamedia worden vloeibaar 535
 - 2.1 Sociale media 536
 - 2.2 Directe toegang tot de openbaarheid 537
 - Allemaal journalist 537
 - Toegang zonder redactionele controle 538
 - 2.3 Massamedia worden spelverdelers in plaats van gatekeepers 538
- 3 De kennis wordt gedemocratiseerd: Wikipedia of de 'wetende massa' 539
- 4 Het persoonsgegeven (en het daaruit gevormde profiel) wordt de spil in de nieuwe informatiesamenleving 541
 - 4.1 Commercieel 541
 - 4.2 Publieke controle 542
- 5 Toch nog een 'Tree marketplace of ideas'? 543
 - 5.1 Pageranking en prijsmechanisme 543
 - 5.2 De commerciële openbaarheid 545
- 6 Vloeibare normatieve vragen 546
 - 6.1 Concurrerende nationale en Europese rechters 546
 - Nationale rechters 546
 - Europese rechters 547
 - 6.2 De Half-verantwoordelijken 547
- 6.3 Dataprotectie en de openbare communicatie op internet 549
- 6.4 'IP tegen IP' 551
- 6.5 'Commodification' van het publiek domein 552
- 6.6 De weglekkende rechtsstaat 552
- 7 Afronding 553

Hoofdstuk 30 Slotoverwegingen en vooruitblik

- 1 Een niet begrepen geschiedenis? 554
 - 1.1 Macht en contestatie 554
- 2 Waarheid 556
 - 2.1 Democratische besluitvorming en deliberatie 557
 - 2.2 Woord en daad 558
 - 2.3 De problematiek van het (strafrechtelijke) verbod 560
 - 2.4 Is strategisch handelen bij de vrijheid van meningsuiting verboden? 561
- 3 Begrijpen wij de toekomst? 563
 - 3.1 Een godsdienstoorlog tussen de islam en het Westen 563
 - Het beeld van de islam 563
 - Herhalingsoefeningen met de Verlichting 564
 - De andere actuele dimensie 564
 - 3.2 Deliberatie en contestatie 566
 - 3.3 Europa? 568
 - De Europese Unie 568
 - De Raad van Europa 569
 - 3.4 Media- en cultuurpolitiek? 569
 - 3.5 Internet als instrument van commerciële en politieke controle 570
- 4 Slot: het land van de Houyhnhnms 571

Woord van dank 573

Literatuur bij de hoofdstukken 575

Geraadpleegde literatuur 653

Geciteerde rechtspraak 673

Bronvermelding illustraties 675

Personenregister 677

Zakenregister 685